

**TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF ECONOMICS**

VOLUME 7 / 2024

LABOR ECONOMICS

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ilmiy elektron jurnali

**LABOR ECONOMICS AND
HUMAN CAPITAL**

scientific electronic journal

2025-yil 3-son

Volume 4, Issue 3, 2025

**MEHNAT IQTISODIYOTI
VA INSON KAPITALI**
ISSN: 3030-3117

LABORECONOMICS.UZ

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

№ 3-2025

**ЭКОНОМИКА ТРУДА И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ
КАПИТАЛ**

LABOR ECONOMICS AND HUMAN CAPITAL

“Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi (OAK) rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 328/3-sonli qarori bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: “Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali” ilmiy maktabi.

Tahririyat manzili:

100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 49 uy

Elektron manzil: ilmiymaktab@gmail.com

Jurnal web-sayti: www.laboreconomics.uz

Bog'lanish uchun telefonlar:

+998998818698

Tahririyat Kengashi raisi:**(Chairman of the Editorial Board)**

Abduraxmanov Qalandar Xodjayevich, O'zFA akademigi

Tahririyat Kengashi a'zolari:**(Members of the Editorial Board)**

Sharipov Kongratboy Avezimbetovich, t.f.d., prof.
Yusupov Axmadbek Tadiyevich, i.f.d., prof.
Raifkov Kudratilla Mirsagatovich, i.f.d., prof.
Xalmuradov Rustam Ibragimovich, i.f.d., prof.
Umurzakov Baxodir Xamidovich, i.f.d., prof.
Nazarov Sharofiddin Xakimovich, i.f.d., prof.
Jumayev Nodir Xasiyatovich, i.f.d., prof.
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof.
Zokirova Nodira Kalandarovna, i.f.d., prof.
Xudoyberdiyev Zayniddin Yavkachevich, i.f.d., prof.
Muxiddinov Erkin Madorbekovich, i.f.f.d., (PhD)
Xolmuxammedov Muhsinjon Murodullayevich, i.f.n., dots.
G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich, i.f.d., prof.
Irmatova Aziza Baxramovna, i.f.d., prof.
Shakarov Zafar Gafarovich, i.f.f.d., (PhD)

Jamoatchilik Kengashi a'zolari:**(Community Council members)**

Bred Bodenxauzen (AQSh)
Jon Ankor (Buyuk Britaniya)
Odegov Yuriy Gennadevich (Rossiya Federatsiyasi)
Xeynz Miller (AQSh)
Sung Dong Ki (Koreya Respublikasi)
Masato Xivatari (Yaponiya)
Gerxard Feldmayer (Germaniya)
Eko Shri Margianti (Indoneziya)
Ahmed Mohamed Aziz Ismoil (Misr)
Rohana Ngah (Malayziya)
Sharifah Zanniyerah (Malayziya)
Teguh Dartanto (Indoneziya)
Nur Azlinna (Saudiya Arabistoni)
Muhammed Xoliq (Pokiston)
Alisher Dedaxonov (Toshkent)

Mas'ul muharrir (Editor-in-Chief): G'oyipnazarov Sanjar Baxodirovich

Ijrochi muharrir (Executive Editor): Iskandarova Dilafruz Ikrom qizi

Veb-administrator (Web admin): Musayev Xurshid Sharifjonovich

MUNDARIJA (CONTENTS)

MEHNAT BOZORI VA MEHNAT MUNOSABATLARI

A.J.Anvarxonov	<i>The role of special economic zones in job creation</i>	5-12
F.B.Batirov	<i>Dunyo istiqbolli tajribalarini qo'llash orqali bandlikni ta'minlash</i>	13-22
T.M.Bobojonov	<i>Yashil iqtisodiyot sharoitida ish bilan bandlik imkoniyatlarini kengaytirishda sun'iy intellektning roli</i>	23-37
F.A.Ibragimova D.I.Iskandarova	<i>Tadbirkorlik faoliyatida marketing strategiyalarining mehnat unumdorligiga ta'siri</i>	38-45
A.A.Nizametdinov	<i>Mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilishni baholash omillari</i>	46-56

INSON KAPITALI

M.O.Hamrokulov	<i>From workforce to human capital: the future of management</i>	57-63
Y.X.Turdiyeva	<i>Особенности развития государственно частного партнёрства в системе дошкольного образования республики Узбекистан</i>	64-68

INSON TARAQQIYOTI

N.S.Qayumova	<i>Cultural and socio-economic drivers of informal social protection systems in Uzbekistan</i>	69-80
D.I.Iskandarova	<i>O'zbekistonda aholi turmush farovonligini yaxshilash va daromadlarni oshirishda tadbirkorlikni rivojlantirishning ahamiyati</i>	81-88

KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH

S.P.Qurbonov	<i>“Kambag'allik qopqoni” faolligi va uni unumli bandlik tamoyillari asosida so'ndirish imkoniyatlari</i>	89-104
--------------	---	--------

INSON RESURLARINI BOSHQARISH

I.A.Imomov D.X.Umirova	<i>Improving the system of human resource capacity management in higher education institutions: evidence from Uzbekistan</i>	105-121
M.G.Umarxodjayeva N.R.Omanova	<i>Tashkilotlarning ichki va tashqi muhitini baholash</i>	122-131

M.G.Tuychiyeva	<i>Современные тенденции и вызовы в банковском риск-менеджменте</i>	132-141
TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH		
A.A.Abduqahorov	<i>Kichik va o'rta biznes subyektlari eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish yo'nalishlari</i>	142-151
Z.T.Amirov	<i>Sanoat mahsulotlari tayyorlash jarayoniga xos xususiyatlar</i>	152-160
I.S.Foziljonov	<i>O'zbekistonda faoliyat yurituvchi korxonalarda pul oqimlari samaradorligini baholash amaliyoti</i>	161-168
Ch.A.Jabborova	<i>Aksiyadorlik jamiyatlarida soliq majburiyatlari hisobi...</i>	169-175
S.R.Safayeva	<i>Environmental sustainability in tourism: perspectives for Uzbekistan</i>	176-185
S.R.Yakubov	<i>Yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyatini soliqqa tortish mexanizmining rivojlanish bosqichlari</i>	186-198
GENDER TENGLIGI		
Sh.Q.Xoliyorova	<i>Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida xotin-qizlar barqaror ish bilan bandligini oshirishning istiqbolli yo'nalishlari</i>	199-208

MEHNAT IQTISODIYOTI VA INSON KAPITALI

ISSN: 3030-3117

<https://laboreconomics.uz/>

MAHALLALARDA AHOLINI O'ZINI O'ZI BAND QILISHNI BAHOLASH OMILLARI

Nizametdinov Ali Akramovich

TDIU “Mehnat iqtisodiyoti” kafedrası

mustaqil tadqiqotchisi

e-mail: alwaysberich@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.55439/LEHC/vol2_iss1/a192

Annotatsiya. Maqola aholining dasturlardan qoniqishni chuqur tahlil qilish uchun ham sotsiologik, ham iqtisodiy modellashirish usullariga tayanish lozimligi yoritib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari aholining ish bilan ta'minlanishi va ijtimoiy barqarorlikka sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Mahallalarda o'zini o'zi band qilish dasturlarining kelgusida samaradorligini ta'minlash uchun davlat qo'llab-quvvatlash yo'nalishlarini diversifikatsiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish va tadbirkorlik imkoniyatlarini kengaytirish zarururiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: aholini o'zini o'zi band qilish, ijtimoiy himoya tizimi, ishsizlik darajasi, aholi daromadlari, mahallalarda tadbirkorlikni rivojlantirish.

ФАКТОРЫ ОЦЕНКИ САМОЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ

Низаметдинов Али Акрамович

ТГЭУ, Кафедра экономики труда,

Исследователь

Аннотация. В статье подчеркивается необходимость использования методов социологического и экономического моделирования для глубокого анализа удовлетворенности населения реализуемыми программами. Согласно результатам исследования, программы самозанятости в махаллях оказывают существенное положительное влияние на занятость и социальную стабильность. Для обеспечения дальнейшей эффективности программ самозанятости в махаллях необходимо диверсифицировать направления государственной поддержки, развивать инфраструктуру и расширять возможности предпринимательской деятельности.

Ключевые слова: самозанятость населения, система социальной защиты, уровень безработицы, доходы населения, развитие предпринимательства на местах.

FACTORS FOR ASSESSING THE SELF-EMPLOYMENT OF THE POPULATION IN THE NEIGHBORHOOD

Nizametdinov Ali Akramovich

TSUE, Department of Labor Economics,

Researcher

Abstract. The paper highlights the need to rely on both sociological and economic

modeling methods to deeply analyze the satisfaction of the population with the programs. According to the results of the study, self-employment programs in makhallas have a significant positive impact on employment and social stability. In order to ensure the future effectiveness of self-employment programs in makhallas, it is necessary to diversify the areas of state support, develop infrastructure, and expand entrepreneurial opportunities.

Keywords: self-employment of the population, social protection system, unemployment rate, population income, development of entrepreneurship in neighborhoods.

Kirish

O'zbekistonda aholini ish bilan ta'minlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda mahalla instituti muhim ijtimoiy mexanizm sifatida faoliyat yuritmoqda. Oxirgi yillarda mamlakatimizda aholini o'zini o'zi band qilishga qaratilgan davlat dasturlari orqali ishsizlik darajasini kamaytirish, aholining iqtisodiy faolligini oshirish va turmush sifatida ijobiy o'zgarishlarga erishish maqsad qilinmoqda. O'zini o'zi band qilish dasturlari aholi uchun mustaqil daromad manbalarini yaratish, kichik biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va mahalliy infratuzilmani rivojlantirish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Biroq, bu dasturlarning samaradorligini baholashda faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar emas, balki aholining sub'ektiv qoniqish darajasi ham muhim mezon hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mazkur sohadagi ilmiy izlanishlar nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni, balki aholining sub'ektiv qoniqish darajasini ham hisobga olgan holda olib borilishi zarur. Bu dasturlarning samaradorligi to'g'risidagi ilmiy izlanishlar jahon tajribasida ham keng yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlanayotgan mamlakatlarda o'zini o'zi band qilish va tadbirkorlik dasturlari ishsizlikni qisqartirish va aholi qoniqishini oshirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, Cho va Honorati (2014) tadqiqotida o'zini o'zi band qilish dasturlari aholi ish bilan ta'minlanishini kengaytirib, ularning turmush darajasini yaxshilashi mumkinligi qayd etilgan. Mualliflar bunday dasturlar samaradorligida aholini xabardorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini alohida ta'kidlaydi.

Grimm, Knorrninga va Lay (2012) Afrika mamlakatlari tajribasini tahlil qilib, o'zini o'zi band qilish aholi daromadlari va iqtisodiy faollikni oshirish bilan birga ijtimoiy hayotda barqarorlikni ta'minlashini ko'rsatgan. Ularning fikricha, o'zini o'zi band qilish turmush darajasiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mead va Liedholm (1998) o'z tadqiqotlarida o'zini o'zi band qilish tizimining rivojlanishi orqali ish o'rinlari yaratilishi va ularning iqtisodiy o'sish drayveri sifatidagi ahamiyatini yoritib bergan. Ularning fikriga ko'ra, davlat qo'llab-quvvatlashi va moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi dasturlar samaradorligini ta'minlaydi.

Gindling va Newhouse (2014) tadqiqotlarida o'zini o'zi band qilishning ijtimoiy himoya tizimiga ta'siri o'rganilgan. Ular bu jarayon kambag'allikni

qisqartirishga va aholida moliyaviy barqarorlikni kuchaytirishga xizmat qilishini ta'kidlaydilar.

Mavzu doirasida o'rganilgan adabiyotlar sharhi shunday xulosaga olib keladiki, aholini o'zini o'zi band qilish dasturlarining samaradorligi ishsizlikni qisqartirish, iqtisodiy faollikni oshirish, davlat qo'llab-quvvatlashi, infratuzilma holati, turmush sifati va teng imkoniyatlar bilan uzviy bog'liq. Demak, mahallada amalga oshirilayotgan dasturlarni baholashda ushbu omillarni chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilishni baholash omillarining xususiyatlari va asosiy tamoyillarini tadqiq etishda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar va statistik ma'lumotlarni o'rganishda mantiqiy fikrlash va dalillar to'plash kabi nazariy tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, ilmiy adabiyotlarni o'rganish va kuzatish kabi empirik tadqiqot metodlari qo'llanildi.

Ushbu tadqiqotning metodologiyasida mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari samaradorligini baholash uchun kompleks yondoshuv qo'llanildi. Avvalo, tadqiqot ob'ekti sifatida Namangan, Toshkent va Jizzax viloyatlaridan tanlab olingan bir qator mahallalar belgilandi. Tanlov hududlar aholisining iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlari turlichaligi bilan ahamiyatlidir, bu esa natijalarni umumlashtirish imkoniyatini oshiradi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqotlar asosida hajmi taxminan 1000 nafar respondentni tashkil qildi, ular tarkibiga ishsizlar, o'zini o'zi band qilganlar shaxslar kiritildi. So'rovnoma shaklida o'tkazilgan tadqiqotda 10 ta asosiy savol qamrab olindi. Savollar aholining ishsizlik qisqarishiga munosabati, iqtisodiy faollik darajasi, davlat ko'magidan qoniqishi, daromadlar oshishi, tadbirkorlik imkoniyatlarini baholashi, infratuzilma holati, adolat va teng imkoniyatlarga munosabati, axoli xabardorligi, turmush sifati va umumiy qoniqish darajasini qamrab oladi. Barcha savollarga javoblar besh ballik Likert shkalasi asosida yig'ildi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida Cronbach's Alpha koefitsienti hisoblandi va u 0,84 darajani ko'rsatdi. Bu esa so'rovnoma instrumentlari yuqori darajada ishonchli ekanini tasdiqlaydi.

Tahlil usuli sifatida iqtisodiy-matematik modellashtirish – ya'ni oddiy kichik kvadratlar usuli (OLS regression) qo'llanildi. Qaraluvchi o'zgaruvchi sifatida o'zini o'zi banad qilish dasturlaridan qoniqish xosil qilish (Q10) tanlandi, mustaqil o'zgaruvchilar sifatida esa o'zini o'zi banad qilish dasturlari mahallada ishsizlik darajasini qisqartirishi, o'zini o'zi banad qilish dasturlari natijasida mahalla aholisining iqtisodiy faolligi oshishi, o'zini o'zi band qilish bo'yicha qo'llab-quvvatlash ko'magi mahalla aholisi ehtiyojlariga mos kelishi, mahallada aholining daromad darajasi ortishi, mahalla aholisining tadbirkorlik imkoniyatlari kengayishi, o'zini o'zi band qilish dasturlari natijaviyligi infratuzilma holatiga bog'liqligi, o'zini o'zi band qilish dasturlari barcha toifadagi aholiga adolatli ta'minlanganligi, o'zini o'zi banad qilish

dasturlari bo'yicha mahalla aholisining xabardorligi, o'zini o'zi banad qilish dasturlari aholi turmush sifatini oshirishga xizmat qilishi kabilar kiritildi.

OLS modeli orqali har bir omilning aholi qoniqish darajasiga ta'siri statistik jihatdan baholandi. Modelning ahamiyatliligi va barqarorligi SPSS dasturida olingan Regression Model Summary, ANOVA va Coefficients natijalari asosida tekshirildi. Bu orqali qoniqish darajasidagi o'zgarishlarni qaysi omillar asosan belgilayotgani va qaysi omillar hali yetarlicha samara bermayotgani aniqlandi.

Shu tarzda, tadqiqot metodologiyasi aholining dasturlardan qoniqishini chuqur tahlil qilish uchun ham sosiologik, ham iqtisodiy modellash tirish usullariga tayandi. Bu kompleks yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchli va amaliy ahamiyatga ega bo'lishini ta'minladi.

OLS modeli:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + \varepsilon$$

Bu yerda Y – aholining dasturdan umumiy qoniqish darajasi, X_1 – X_9 esa turli omillarni ifodalaydi.

Model natijalariga ko'ra, tenglama quyidagi ko'rinishni oldi:

$$Y = 0.52 + 0.28X_1 + 0.22X_2 + 0.30X_3 + 0.19X_4 + 0.09X_5 + 0.21X_6 + 0.13X_7 + 0.17X_8 + 0.25X_9 + \varepsilon$$

Bu natija aholi qoniqishiga ta'sir etuvchi omillarning qay darajada muhimligini ko'rsatadi. Modeldagi doimiy qiymat (0.52) shuni anglatadiki, hatto barcha omillar hisobga olinmagan holatda ham qoniqishning ma'lum bazaviy darajasi mavjud.

Tenglamaga ko'ra, aholi qoniqishiga eng kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillar quyidagilar: davlat ko'magi (0.30), ishsizlikning qisqarishi (0.28) va turmush sifati (0.25). Bu omillar aholida dasturga bo'lgan ishonch va qoniqishni oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Shuningdek, aholi faolligi (0.22) va infratuzilma holati (0.21) ham qoniqish darajasiga salmoqli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu aholi faolligini oshirish va infratuzilmani rivojlantirish dastur samaradorligini ta'minlashda muhimligini anglatadi.

Daromad oshishi (0.19), axoli xabardorligi (0.17) va adolatlilik (0.13) omillari ham ijobiy ta'sir etmoqda. Ularning ta'siri kuchli bo'lmasa-da, aholi qoniqishiga o'z hissasini qo'shishi aniq.

Eng past ta'sir ko'rsatgan omil – tadbirkorlik imkoniyatlari (0.09). Bu sohada imkoniyatlar mavjud bo'lsa-da, ularning aholi qoniqishiga ta'siri hali yetarli darajada sezilmayotgani ko'rinadi.

Ushbu model' aholi qoniqishiga eng ko'p ta'sir etuvchi yo'nalishlarni aniqlab berdi. Davlat ko'magi, ishsizlikni qisqartirish, turmush sifati va infratuzilmani rivojlantirish dastur samaradorligini ta'minlaydigan asosiy omillar sifatida namoyon bo'ldi.

OLS modeli natijalari shuni ko'rsatadiki, umumiy qoniqish darajasiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlangan va ularning ta'sir kuchlari statistik jihatdan muhim. Modelning R^2 qiymati 0.67 bo'lib, bu degani qoniqish

darajasidagi o'zgarishlarning 67 foizi tanlangan omillar orqali izohlanishi mumkin. Bu ko'rsatkich iqtisodiy-ijtimoiy tadqiqotlar uchun yaxshi daraja hisoblanadi.

1-jadval

“SPSS” regressiya modeli natijalari³

Model	R	R ²	Adj. R ²	Std. Error
1	0.818	0.670	0.666	0.450

ANOVA natijalari ham modelning ahamiyatli ekanini tasdiqladi: F statistikasi yuqori va p-qiymat < 0.001, demak, model butunlay ishonchli va nazariy gipoteza rad etildi.

2-jadval

ANOVA tahlil natijalari⁴

Model	SS	df	MS	F	Sig.
Regression	407.025	9	45.225	223.33	0.000
Residual	200.475	990	0.203		
Total	607.500	999			

3-jadvalda keltirilgan ANOVA natijalari OLS modeli to'liq holda ahamiyatli ekanini ko'rsatadi. Jadvalda regressiya, qoldiq (residual) va umumiy (total) dispersiya ko'rsatkichlari taqqoslangan.

Birinchi, regressiya qismidagi summa kvadratlari (SS = 407.025) juda yuqori bo'lib, bu modelda kiritilgan omillar umumiy qoniqish darajasidagi o'zgarishlarning katta qismini izohlay olishini anglatadi.

Ikkinchi, qoldiq qismi (SS = 200.475) esa ancha kichik ko'rsatkich bo'lib, tushuntirib berilmagan yoki model qamrab olmagan omillarning ta'siri nisbatan pastligini ko'rsatadi.

Uchinchi, F-statistika (F = 223.33) juda yuqori va p-qiymat (Sig. = 0.000) 0.05dan ancha kichik. Bu natija model butunlay ahamiyatli ekanini va kiritilgan o'zgaruvchilar qoniqish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi.

Xulosa sifatida, ANOVA natijalari regressiya modeli to'g'ri tuzilganini, u aholi qoniqish darajasini izohlashda ishonchli ekanini va statistik jihatdan ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

3-jadval (SPSS Coefficients) natijalari modeldagi har bir mustaqil o'zgaruvchining aholining umumiy qoniqish darajasiga qay darajada ta'sir ko'rsatishini ifodalaydi. Uni ilmiy tarzda quyidagicha izohlash mumkin:

Undagi koeffisientlar tahliliga ko'ra davlat ko'magi ($\beta=0.24$), ishsizlikning qisqarishi ($\beta=0.21$), turmush sifati ($\beta=0.20$) va infratuzilma holati ($\beta=0.17$) aholi qoniqishini eng kuchli belgilaydigan omillar ekanligi aniqlandi. Aholi faolligi, axoli xabardorligi va daromad ham ijobiy va ahamiyatli ta'sir ko'rsatdi. Tadbirkorlik imkoniyatlari va adolatlilik omillari esa ijobiy ta'sir etgan bo'lsa-da, statistik ahamiyatlilik darajasi pastroq chiqdi.

³ Ekonometrik tahlil natijalari asosida tuzilgan

⁴ Ekonometrik tahlil natijalari asosida tuzilgan

3-jadval

SPSS Coefficients⁵

Predictor	B	Beta	t	Sig.
(Constant)	0.52	—	5.59	0.000
Ishsizlik qisqaradi (Q1)	0.28	0.21	7.00	0.000
Aholi faolligi oshadi (Q2)	0.22	0.12	4.89	0.000
Davlat ko'magi mos keldi (Q3)	0.30	0.24	8.11	0.000
Daromad oshadi (Q4)	0.19	0.15	4.63	0.000
Tadbirkorlik imkoniyatlari kengayadi (Q5)	0.09	0.05	1.88	0.060
Infratuzilma holati (Q6)	0.21	0.17	4.88	0.000
Adolatlilik (Q7)	0.13	0.07	1.73	0.084
Axoli xabardorligi (Q8)	0.17	0.13	4.05	0.000
Turmush sifati (Q9)	0.25	0.20	6.41	0.000

F sharhi: $F(9,990)=223.33$; $p<0.001$ ko'rsatkichi model umumiy ahamiyatga ega ekanini isbotladi. Demak, barcha kiritilgan o'zgaruvchilar birgalikda aholi qoniqishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, OLS modeli mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari samaradorligini chuqur ochib berdi. Bu dasturlar orqali aholida ishsizlik kamayib, turmush sifati oshishi va davlat qo'llab-quvvatlashi muhim rol' o'ynayotgani aniqlandi. Shu bilan birga, infratuzilmani rivojlantirish va adolatli taqsimot muammolarini hal qilish orqali qoniqish darajasini yanada yuqori bosqichga olib chiqish mumkin. Tadqiqotning muhim jihatlaridan biri shuki, so'rovnoma va regression tahlil orqali olingan natijalar quyidagi jadvalda aks ettirildi.

4-jadval

Respondentlarga berilgan savollar va ulardan olingan javoblarning o'rtacha statistik qiymati

Savollar	Mean	SD
O'zini o'zi banad qilish dasturlari mahallada ishsizlik darajasini qisqartiradi	4.3	0.74
O'zini o'zi banad qilish dasturlari natijasida mahalla aholisining iqtisodiy faolligi oshadi	4.1	0.81
O'zini o'zi band qilish bo'yicha qo'llab-quvvatlash ko'magi mahalla aholisi ehtiyojlariga mos keldi	4.0	0.79
Mahallada aholining daromad darajasi ortadi	3.9	0.88
Mahalla aholisining tadbirkorlik imkoniyatlari kengayadi	3.7	0.91
O'zini o'zi band qilish dasturlari natijaviyligi infratuzilma holatiga bog'liq	3.6	0.92
O'zini o'zi band qilish dasturlari barcha toifadagi aholiga adolatli ta'minlangan	3.8	0.87
O'zini o'zi banad qilish dasturlari bo'yicha mahalla aholisining xabardorligi yuqori	3.9	0.82
O'zini o'zi banad qilish dasturlari aholi turmush sifatini oshirishga xizmat qildai	4.0	0.83
O'zini o'zi banad qilish dasturlaridan qoniqish xosil qilaman	4.2	0.77

⁵ Ekonometrik tahlil natijalari asosida tuzilgan

Tadqiqot natijalariga ko'ra, respondentlar dasturning ishsizlikni qisqartirishdagi samaradorligini eng yuqori baholagan (o'rtacha 4.3). Bu holat aholining bu yo'nalishda sezilarli ijobiy o'zgarishlarni ko'rayotganini anglatadi. Aholi iqtisodiy faolligi ham yuqori baholangan (4.1). Bu shuni ko'rsatadiki, dasturlar mahallada fuqarolarning ishbilarmonlik faoliyati va mehnat bozoridagi ishtirokini oshirishga yordam bergan.

Davlat ko'magining aholi ehtiyojlariga mosligi (4.0) va turmush sifati (4.0) ko'rsatkichlari ham yuqori darajada baholangan. Bu holat, dasturlar natijasida aholi turmush sharoitida ijobiy o'zgarishlar kuzatilayotganini bildiradi. Daromad oshib borishi ko'rsatkichi (3.9) aholining iqtisodiy barqarorligida o'sish bo'layotganini ko'rsatsa, axoli xabardorligi (3.9) dasturlar haqidagi ma'lumotlar fuqarolarga yetib borayotganini anglatadi.

Biroq, tadbirkorlik imkoniyatlari (3.7) va infratuzilma holati (3.6) boshqa ko'rsatkichlarga nisbatan pastroq baholangan. Bu esa mazkur yo'nalishlarda hali to'liq samaradorlikka erishilmaganini ko'rsatadi. Adolatlilik ko'rsatkichi (3.8) o'rta darajada baholanib, dasturlarda imkoniyatlar barcha qatlamlar uchun teng emasligi haqida fikrlar mavjudligini anglatadi. Nihoyat, umumiy qoniqish darajasi yuqori (4.2) baholangan. Bu aholi dasturdan umumiy holda qoniqqanini, uni samarali deb hisoblashini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari aholining ish bilan ta'minlanishi va ijtimoiy barqarorlikka sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Regressiya modeli natijalari aholi qoniqish darajasidagi o'zgarishlarning 67 foizini asosiy omillar bilan izohlash mumkinligini ko'rsatdi va modelning butunlay statistik jihatdan ahamiyatli hamda ishonchli ekanini tasdiqladi.

Eng kuchli ta'sir etuvchi omillar – davlat ko'magi, ishsizlikning qisqarishi va aholi turmush sifati hisoblanadi. Shu bilan birga, infratuzilma holati, aholi iqtisodiy faolligi, axoli xabardorligi va daromad o'sishi ham aholi qoniqish darajasiga ijobiy va ahamiyatli ta'sir ko'rsatdi. Biroq tadbirkorlik imkoniyatlari va adolatlilik omillari statistik jihatdan muhim darajada ahamiyatli chiqmadi. Bu esa ushbu yo'nalishlarda qo'shimcha islohotlar va resurslar taqsimotini kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, mahallada aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari iqtisodiy o'sish va ijtimoiy barqarorlikning muhim drayveri sifatida o'zini namoyon qilmoqda. Davlat qo'llab-quvvatlashi, infratuzilmani rivojlantirish va barcha toifalar uchun teng imkoniyat yaratish orqali dasturlarning samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Tadqiqot davomida mahalla aholisining o'zini o'zi band qilish shakllarining jozibadorligi ham so'rovnoma asosida o'rganildi. Ushbu jarayonda respondentlarning qaysi omillar ularni o'zini o'zi band qilishga undayotgani va qaysi jihatlar ular uchun ustuvor ahamiyatga ega ekani aniqlandi.

Mehnat faoliyatining o'zini o'zi band qilish turini tanlash sabablari⁶

O'zini o'zi band qilish sabablari	Javoblarning o'rtacha qiymati
O'z faoliyatini o'zi nazorat qilish	81
Boshqa ish yo'qligi	56
Ish vaqti egiluvchanligi	52
Uy sharoitida ishlash imkoniyati	47
Rasmiy ishdan ko'ra ko'proq daromad topish imkoniyati	45
Ish joyidagi adolatsizliklardan qochish	19
Ish bilan bandlik xarajatlarining yuqoriligi	17

Jadvalda mehnat faoliyatining o'zini o'zi band qilish turini tanlashga ta'sir etuvchi asosiy sabablar ifodalangan bo'lib, ular aholining mehnat bozoridagi motivasiyasi va xulq-atvorini umumiy tarzda namoyon etadi. Tahlil natijasidan ko'rinib turibdiki, eng ko'p tanlangan omil — bu shaxsiy faoliyat ustidan mustaqil nazorat qilish imkoniyatidir. Bu holat odamlarning ish jarayonida erkinlikka va qarorlarni mustaqil qabul qilishga intilishini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, boshqa ishning yo'qligi va ish vaqtining egiluvchanligi ham muhim sabablar sifatida qayd etilgan. Bu esa rasmiy ish o'rinlari yetarli darajada emasligini hamda odamlar o'z turmush sharoitiga mos ravishda ishlashni xohlashini anglatadi. Uy sharoitida ishlash imkoniyati va rasmiy ishdan ko'ra ko'proq daromad topish ehtimoli ham aholi uchun muhim hisoblanadi.

Nisbatan kam ahamiyatga ega deb baholangan omillar qatoriga ish joyidagi adolatsizliklardan qochish va ish bilan bandlik xarakterlatining yuqoriligi kiradi. Bu shuni anglatadiki, o'zini o'zi band qilish ko'proq ijtimoiy adolatsizlikdan qutulish vositasi emas, balki mustaqillik va moddiy manfaat olish imkoniyati sifatida qabul qilinadi.

Umumiy qilib aytganda, aholi o'zini o'zi band qilishga asosan mehnat jarayonidagi erkinlik, vaqt va joy jihatidan egiluvchanlik hamda daromad manbaini ta'minlash imkoniyati sifatida yondashmoqda. Bu holat mehnat bozoridagi o'zgarishlar va aholining yangi turdagi ish shakllariga bo'lgan talabini yaqqol namoyon qiladi.

Tadqiqot doirasida mahalla aholisining mehnat faoliyatida o'zini o'zi band qilish turini tanlamaslik sabablari ham alohida o'rganildi. Bu jarayon aholining mehnat bozoridagi qarorlarini chuqur tahlil qilish va qanday to'siqlar ularni o'zini o'zi band qilishga qadam qo'yishdan tiyib turayotganini anglash imkonini berdi. Ma'lumki, o'zini o'zi band qilish shakllari aholi uchun yangi imkoniyatlar yaratsa-da, ulardan foydalanish jarayonida ma'lum muammo va to'siqlar ham mavjud bo'lib, bu holat ayrim toifadagi shaxslarning ushbu turdagi mehnat faoliyatiga qiziqishini pasaytiradi.

⁶ So'rovnomalar natijalari asosida shakllantirildi

6-jadval ma'lumotlariga ko'ra, o'zini o'zi band qilish turini tanlamaslikning eng asosiy sababi — aholining o'zini o'zi bandlik dasturlari haqida yetarlicha ma'lumotga ega emasligi. Bu holat axborot-ta'lim ishlari yetarli darajada olib borilmayotganini va aholining xabardorlik darajasi pastligini ko'rsatadi.

6-jadval

**Mehnat faoliyatining o'zini o'zi band qilish turini tanlamaslik
sabablari**

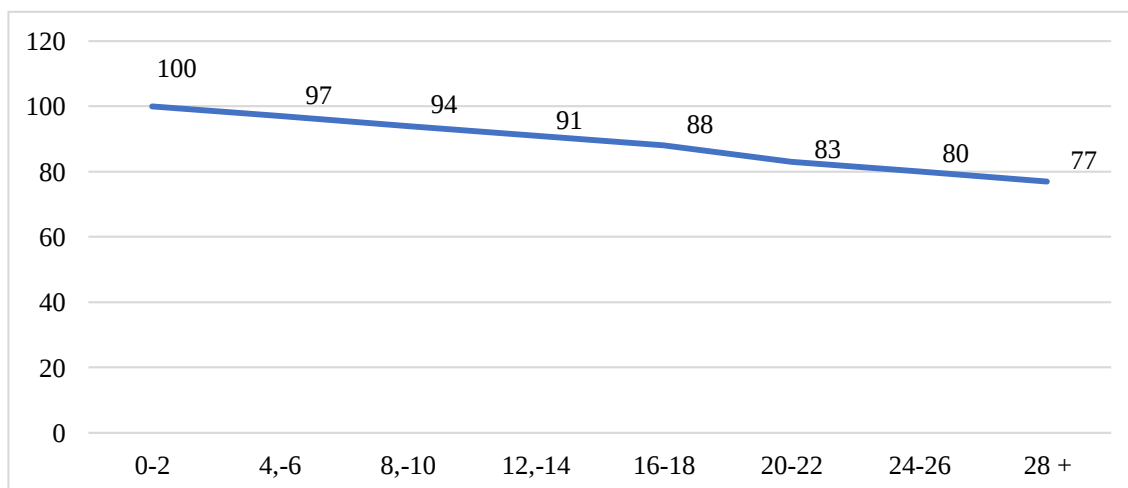
O'zini o'zi band qilish sabablari	Javoblarning o'rtacha qiymati
O'zini o'zi band qilish dasturlaridan bexabarlik	47
Rasmiy ish joyi mavjudligi	8
O'zini o'zi band qilishga qiziqish yo'qligi	8
Tavakkalchilikning yuqoriligi	6
O'zini o'zi band qilish talablarga mos kelmaslik	4
Imtiyozlar va imkoniyatlarning tushunarsizligi	3
Ma'lumot yetishmasligi	3

Shu bilan birga, rasmiy ish joyi mavjudligi va o'zini o'zi band qilishga qiziqish yo'qligi ham ahamiyatli omillar sifatida qayd etilgan. Bu esa aholining muayyan qismi uchun barqaror ish o'rni va an'anaviy ish munosabatlari hali ham ustuvor ekanligini anglatadi.

Qolgan sabablar — tavakkalchilikning yuqoriligi, talablarga mos kelmaslik, imtiyozlar va imkoniyatlarning tushunarsizligi hamda ma'lumot yetishmasligi nisbatan kam ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular ham o'zini o'zi band qilishga to'sqinlik qilayotgani aniqlandi. Umuman olganda, o'zini o'zi band qilishga qadam tashlamaslikning asosiy sababi — axborot va tushuntirish ishlarining yetarli emasligi hamda aholining bunday faoliyat haqida to'liq tasavvurga ega bo'lmaganidir. Shuning uchun bu sohada samarali axborot siyosatini yo'lga qo'yish va aholining bilim hamda ko'nikmalarini oshirish muhim vazifa hisoblanadi.

O'zini o'zi band qilish jarayonining barqarorligi va samaradorligini baholashda faoliyatning vaqt davomida saqlanish ko'rsatkichlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada respondentlar o'rtasida so'rovnoma o'tkazilib, ulardan “Qancha vaqtdan beri o'zini o'zi band qilish faoliyati bilan shug'ullanasiz?” degan savolga javoblar olindi. Javoblar asosida tuzilgan grafik o'zini o'zi band qilgan shaxslarning faoliyat davomiyligi va yashovchanlik darajasini aniq ifodalaydi (1-rasm).

So'rovnoma natijalariga ko'ra, o'zini o'zi band qilgan shaxslar faoliyatining yashovchanlik darajasi dastlabki 0–2 oyda eng yuqori ko'rsatkichda bo'ladi. Bu holat shaxslarning boshlang'ich bosqichda yuqori motivasiyaga, katta intilish va faoliyatga bo'lgan qiziqishga ega ekanligini anglatadi. Biroq keyingi davrlarda ushbu ko'rsatkich izchil ravishda pasayib borishi kuzatilgan: Eng past ko'rsatkich esa 28 oydan ortiq davom ettirganlar orasida 77% ni tashkil etgan.

1-rasm. O'zini o'zi band qilganlar faoliyatining yashovchanlik darajasi

Ushbu tendensiya o'zini o'zi band qilgan shaxslar faoliyatining uzoq muddatli barqarorligiga turli iqtisodiy va ijtimoiy omillar ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Bunda moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati, bozordagi raqobatning ortishi, faoliyat yuritish jarayonidagi ma'muriy to'siqlar va shaxsiy motivasiyaning pasayishi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman respondentlar javoblari asosida shakllangan ma'lumotlar o'zini o'zi band qilish faoliyatining dastlabki bosqichlarda yuqori darajadagi yashovchanlikka ega bo'lishini, ammo vaqt o'tishi bilan barqarorlikning izchil ravishda pasayishini ko'rsatmoqda. Demak, o'zini o'zi band qilgan shaxslarning uzoq muddatli faoliyatini ta'minlash uchun davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish, biznes yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish va moliyaviy imkoniyatlarga kengroq yo'l ochish zarur hisoblanadi.

Umumiy xulosa shuni ko'rsatadiki, mahallalarda aholini o'zini o'zi band qilish dasturlari aholi qoniqish darajasini sezilarli oshirishga xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, dastur samaradorligini belgilovchi asosiy omillar – davlat ko'magi, ishsizlikni qisqartirish, turmush sifati va infratuzilma holati ekani aniqlandi. Bu omillar aholining dasturdan foydalanish jarayonida eng ko'p qiymatga ega bo'lib, ularning barqaror qo'llab-quvvatlanishi dastur samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, aholi faolligi va axborot qamrovi ham qoniqishga muhim ta'sir ko'rsatadi. Demak, dasturlarning samaradorligi faqat iqtisodiy yordam bilan emas, balki jamoatchilikning faol ishtiroki va axborotning keng tarqalishi orqali ham ta'minlanishi mumkin.

Daromad oshishi va adolatlilik ko'rsatkichlari aholi qoniqishiga ijobiy ta'sir etgan bo'lsa-da, ularning ta'sir darajasi nisbatan pastroq bo'lib, kelgusida ularni kuchaytirish orqali dastur samaradorligini yanada oshirish mumkin. Tadbirkorlik imkoniyatlari esa hozirgi sharoitda aholi qoniqishiga unchalik kuchli ta'sir etmayotgani ko'rsatdi, bu esa mazkur sohada yanada

chuqur islohotlar va amaliyotlarni talab qiladi.

Xulosa

Model natijalari dasturning aholi turmush sharoiti, iqtisodiy imkoniyatlari va ijtimoiy barqarorlikka ijobiy ta'sirini tasdiqladi. Mahallalarda o'zini o'zi band qilish dasturlarining kelgusida samaradorligini ta'minlash uchun davlat qo'llab-quvvatlashini diversifikasiya qilish, infratuzilmani rivojlantirish, adolatli taqsimotni kuchaytirish va tadbirkorlik imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Shu yo'l bilan dastur nafaqat ishsizlikni kamaytiradi, balki aholi turmush sifati va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda ham muhim mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining “Aholi bandligi to'g'risida”gi Qonuni / Qonunchilik palatasi tomonidan 2020 yil 28 aprelda qabul qilingan Manba (URL): <https://lex.uz/docs/5055690>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 11 sentyabrdagi ““O'zbekiston — 2030” strategiyasi to'g'risida”gi F-158-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O'zini o'zi band qilgan shaxs sifatida faoliyatni amalga oshirish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 806-son qarori. 23.12.2020 y.
4. Abduraxmanov K.X., Kadirov Sh.M. i dr. Distansionnie trudovie otnosheniya v sifrovoy ekonomike. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2021.
5. Aliqulov H.O'. O'zini o'zi band qilish iqtisodiyoti va mahalla tizimi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 186 b.
6. Mamarasulov F.A. O'zini-o'zi band qilish agentligining tashkiliy-huquqiy asoslari. – T.: Adolat, 2020. – 170 b.
7. Inutu Lukonga. Harnessing Digital Technologies to Promote SMEs and Inclusive Growth in the MENAP Region. IMF Working Paper. © 2020 International Monetary Fund.

Mehnat iqtisodiyoti va inson kapitali

+998 71 239 28 13

Tashkent, Uzbekistan

ilmiymaktab@gmail.com

www.laboreconomics.uz